

O Aliji Izetbegoviću dvije godine poslije (Mustafa Spahić)

Kur' anskim kazivanjem Kasasom o poslanicima, vjerovjesnicima, njihovim narodima, tokovima, procesima i sudbinama, Allah dž. š. živim generacijama pruža i dariva Pouku- Ibret, Istinu koju pred ljude podastire- Tasdikalleži bejne jedejhi, Platformu i Teoriju kao osnovu za svako objašnjenje- Tefsile kulle šejin, Uputu i Putokaz- Huden, Milost- Rahmet, Savjet- Mevizet i Lijek za srca i duše- Šifaaun lima fissudur, pod jednim jedinim uvjetom da se bude čovjek ili narod vjernika. Na temelju Allahovog Ibreta, Tasdika, Tefsila, Hudena, Rahmeta, Mevizeta i Šifaa' u Objavi, služeći se osnovnom metodologijom, komparacijom i analogijom, upotrebljavajući sve historijske istraživačke tehnike i koristeći sve mogućnosti u čovjeku: osjetila, razum i um, arheološku, etnografsku, etnološku i antropološku građu, čovjek i ljudi se zapućuju u Siru- proučavanje

povijesti. Ovaj i ovakav put odlikovao je rahmetli Aliju Izetbegovića u pristupu i sagledavanju svijeta, života, čovjeka, ljudi, prirodnih i društvenih pojava. Po njegovom vlastitom kazivanju i priznanju, on je namanje hiljadu puta Kur' an s prijevodom proučio. Ustvari, sadržaj prijevoda Kur' ana, on je znao napamet. Koliko smo se puta u to uvjerali tokom šetnji po zatvorskom krugu u Foči!

Osnovni zakoni i istine povijesti, svijeta, života, čovjeka i ljudi koji se nadaju, vide i spoznaju iz Kur' anskog Kasasa, a koji su rahmetli Aliji bili toliko jasni, vidljivi i uvjerljivi su sljedeći: Allah je Jedan Jedini Stvoritelj, Gospodar, Ravnatelj i Sudac svjetova. On nema sudruga ni u kome ni u čemu; Kur' an je Objava svjetova; Allah je Jedini Izvor i Svjedok Apsolutne Istine- Vjere, Vrijednosti- Etike, Norme- Zakona i Ljepote života- Kulture. To je što se tiče osnove vjere, a povijesti, iz koje, kao i iz vjere rahmetli Alija dok je bio živ nije izlazio: prvo, svi narodi koji su u Kur' anu i drugim objavama navedeni po imenu (Ad, Semud, Medjen, Ejka,

Ress, Irem, Hidžr, Tubba) ili bez imena (Nuhov, Lutov, Ibrahimov), a kolektivno su nevjerovali, odbacivali Objavu i nisu slijedili poslanike i vjerovjesnike su uništeni. Čak i Platon u „ Zakonima“ piše da nijedan narod u povijesti nije nestao, propao i uništen usljed gladi, nego zbog nemoralna i pokvarenosti i da je porijeklo najviše norme i zakona od Boga kao Izvora. Prema Ničeu: „ Bez vjere u Boga, čovjek ne može biti dobar, nažalost kod nas na Zapadu, Bog je mrtav!“, a Dostojevski kaže: „ Bez vjere u Boga, čovjek je najnezahvalniji dvonožac na Zemlji. Bez vjere u Boga, ne može se uspostaviti pravda na Zemlji ni na površini jedne suze, bez vjere u Boga, čovjeku je sve dozvoljeno!“ .Od rahmetli Alije, mlađe generacije su kao, od prvog Bošnjaka u okeanu marksističke literature ondašnjeg vremena, naučile i pročitale da sva ateistička društva imaju nemoralne ljude i moralne pojedince- heroje, a sve religijske zajednice imaju moralno društvo i nemoralne pojedince. Ustvari, da budemo jasni i precizni, izvan vjere nemoguće je govoriti o Dobru i Zlu. Tada je moguće govoriti samo o koristi i šteti. Također, Istina utemeljena na religiji daje život svakoj kulturi, a Laž je smrt za svaku kulturu. Kada bi postojale samo granice ovog materijalnog svijeta, svijet umjetnosti bio bi nemoguć. Umjetnost i literatura počinju ondje gdje prestaju granice i stvarnost ovog svijeta. O tom drugom svijetu ne naučava nauka nego kazuje i svjedoči religija. U toj tački ili učenju o Drugom svijetu susreću se religija i umjetnost, kako je pisao rahmetli Alija u beogradskoj „ Kulturi“ daleke 1971. godine. Kako bi napisao Oswald Špengler u „ Propasti Zapada“, religija daje život i religija je duša svake kulture i zato je svaka kultura i umjetnost po svome Iskonu religiozna a svaka civilizacija, s obzirom da počiva na nauci, a granice nauke su samo granice materijalnog svijeta, je ireligiozna. Drugi osnovni zakon povijesti i povijesnih događaja

glasi: svaki narod, zajednica, društvo, nacija, rasa, etnos, gens, pleme ima, kao i svaki čovjek, pojedinac, rok života, trajanja i postojanja na Zemlji- Li kulli ummetin edžel. Ergo, nema vječnih i neprolaznih naroda, zajednica, nacija, rasa, rodova, plemena, društava, civilizacija, kultura, ljudi i pojedinaca. Slijedi povratak Stvoritelju, Gospodaru i konačnom Sudiji i Presuditelju svjetova i stvorenja- Inneke mejjitun ve innehum mejjitun- Ti si Muhammede smrtan i svi ljudi su smrtni- a rahmetli Alija je često ponavljao: „ Mi smo narod koji vjeruje u dva života i jednu smrt.“. Kao što je dobro znano on se nije stidio niti je skrivao svoju bolest. Nije se plašio zemaljske smrti niti ju je, bez obzira na sve životne teškoće i iskušenja, ikada ičim izazivao i prizivao prije Allahove Odredbe. Treći osnovni zakon povijesti i povijesnih događaja glasi: red, poredak, ravnotežu, ekvilibrij, snošljivost i podnošljivost odnosa na Zemlji, među ljudima, narodima, državama, kulturama i civilizacijama, Allah održava tako što jedne narode, nacije, države i civilizacije zaustavlja, amortizira, kultivira i uhvata drugima. Četvrto, Allah kazuje, a povijest brojnim primjerima svjedoči, da često malobrojne i slabije naoružane skupine ljudi na putu Istine, Pravde, Dobra, Tradicije, Kulture, Zakona i Vjere nadvladavaju, prevladavaju pa čak i pobjeđuju od sebe brojnije, imućnije i izvana naoružanije a iznutra praznije skupine. Dokaz tog Božijeg Zakona i Milosti u povijesti, na pojedinačnom planu, jeste životni put i sudbina rahmetli Alije Izetbegovića i četverogodišnje „ čudo bosanskog otpora“, na posebnom planu. Otkud ovako smjela tvrdnja za pojedinačni i posebni plan povijesti. Pa zar rahmetli Alija nije dvostruki osuđenik komunističkih kazamata- prvi puta je ležao tri godine, a drugi puta pet i po- a ipak nismo čuli a ni pročitali niti znamo za ijednog državnika, diplomatu, vojskovođu ili političara u dvadesetom stoljeću ni na Zapadu, ni na Istoku, Jugu i Sjeveru, osim Alije da ga najveći diplomati današnjice, poput Richarda Holbrookea: „ Da nije bilo Izetbegovića i da nije ostao u Sarajevu, Bosna i Hercegovina ne bi opstala!“ i lorda Paddyja Ashdowna: „ Alija Izetbegović bio je u istinskom smislu otac svog naroda. Bez njega sumnjam da bi Bosna i Hercegovina danas postojala.“ povezuju sa sudbinom jedne zemlje i opstankom jednog naroda. Ovim dvjema ocjenama o zaslugama rahmetli Izetbegovića koje jedino može dragi Bog nagraditi a ljudi priznati i priznavati, može se i mora priznati i treća- on je simbol, čitav život svjedok, prvi i nepokolebljivi promicatelj vladavine prava na temelju, za sve građane i narode, istih zakona u pravnoj državi, višestranačkog sistema, parlamentarnog života, slobodnog i otvorenog tržišta, političkih prava i sloboda kroz demokraciju, proceduru, otvorenu javnost, slobodu govora i pisanja svih medija, svetosti i nepovredivosti privatnog vlasništva i imovine, svetosti i neupitnosti: vjere, života, časti, dostojanstva, razuma, porodice, obrazovanja i rada i konačno, ravnopravnosti ljudi i naroda u različitostima i u zagarantiranim pravima za svoje posebnosti i specifičnosti. Taj i takav Alija mogao je najvećem i najpoznatijem ratnom zločincu Radovanu Karadžiću na prijetnju izrečenu u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine 14. oktobra 1991. godine da bi Muslimana kao naroda moglo i nestati ukoliko se usvoji i prođe referendum, odgovoriti hrabro, uspravno i uvjereno da Muslimana neće nestati. Taj i takav Alija mogao je hiljadama Bošnjaka iskupljenim u Bonu nakon razgovora sa Kolom i Genšerom u mjesecu novembru 1991. godine jasno i otvoreno kazati: „ Optužuju nas, pogotovo oni sve što su više dalje od granica Bosne da smo popustljivi, kompromiseri, mehki i kukavice naspram Srba i naspram Hrvata. Jasno vam kažem, naš je izbor MIR, a ne RAT. Pregovaraćemo kad god i s kim god možemo, a ratovaćemo samo kad moramo. Velikim Bogom se kunemo da ničiji robovi, osim Allahovi biti nećemo. Ukoliko zemlja, građani i narod budu napadnuti, branićemo se. Vama, koji živite vani stavljamo u amanet- nemojte nas, ukoliko budemo napadnuti zaboraviti, ne tražimo da se vratite i da nas puškom branite, nego koliko možete, pomažite nas! Neka svi znate, imamo pred sobom neprijatelja koji, prvo što je spreman uraditi, jeste Begovu džamiju u dim i prašinu pretvoriti.“ . Taj i takav Alija mogao je lordu Karingtonu, kada ga je nagovarao da se preda, jer su Srbi navodno opkolili Sarajevo sa više naoružanja, oružja i municije, nego što su Nijemci upotrijebili za okupaciju Francuske tokom 1940. godine, jasno i odlučno odgovoriti- branićemo se! Na lordovo insistiranje s čim, a ni mi, Evropljani vas nećemo pomoći, Alija je odgovorio- sa onim što imamo! Da je bio hrabar, dokazuju i sva njegova suđenja i zatvori, javno nazivanje selama u hodniku zatvora kada smo išli na suđenje, četiri godine ostanka u Sarajevu pod granatama i putovanje u Fojnicu u toku agresije kada mu se gotovo nijedan general nije smio pridružiti, jer je

Fojnica bila pred padom i bezizlazom i obilazak svih linija i rovova fronta. Tu hrabrost, uspravnost, ustrajnost, dosljednost, strpljivost, junaštvo i nepokolebljivost kao vrhovni komandant prenosio je i na svoje generale, oficire, podoficire, obične vojnike i čitav narod. Koliko je dijelio egzistencijalnu sudbinu i istovjetnost života sa svojim narodom, najbolje svjedoči činjenica da je u toku četverogodišnje agresije jeo istu hranu sa jelovnika i kazana svojih vojnika. Po izričitoj njegovoj želji, ukopan je među svoje mudžahide- šehide na Kovačima. Koliko je bio prirodan, jednostavan i običan čovjek, s druge strane i lično sam svjedok u zatvoru tri godine od 1983. do 1986. i dvije godine po izlasku iz zatvora tokom 1988. i 1989. . Kada bi se u krug zatvora vraćao nakon posjete, suze bi orosile njegove oči na spominjanje unuka. Neku noć na povratku sa iftara iz Lukavca, Edhem Bičakčić mi ispriča zgodu da nikako Aliju nije mogao pobijediti partiju šaha u zatvoru, osim, pred i poslije posjete. U tim danima teško je mogao misliti na šahovske figure pored unuka Selme i Esme, sina Bakira i kćerki Lejle i Sabine. Nikada neću zaboraviti sa kakvim nam je ushićenjem i uzbuđenjem čitao jedno Sabinino pismo u kome je ona iznosila svoje uspomene i reminiscencije na gimnazijsku ekskurziju u Italiji. Često je na šetnji po zatvorskom krugu, glasom zabrinutog i sjetnog oca znao naglas upitati: „Ima li moj Bakir cigara?“. Po izlasku i oslobođenju od zatvora tokom 1988. i 1989. godine, svoje dvije unuke dovodio je meni u Carevu džamiju na vjersku pouku. Čekao bi ih po 2- 3 sata. Alija Izetbegović je po mnogo čemu izuzetak. Njegovi prijatelji i poznavaoči, kao Hasan ef. Ljevaković su pričali da Alija, tokom prve robije kada je uhapšen kao mladić sa 21 godinom, nikada nije htio primiti i prihvatiti paket od kuće, dok ga ne bi uvjerali i dokazali mu da su isti takav paket poslali i uhapšenom Ešrefu Čampari. S druge strane, rahmetli Alija se nije svetio ni čovjeku ni ljudima ni narodima. Nije čak ni dopuštao da se pred njim govori ni o njegovim svjedocima, istražiteljima, sudijama, ni tužiocima, ni protivnicima, ni neprijateljima. Nikada nije tuđe slabosti pretvarao u svoje vrline, niti je smatrao da je on dobar zato što je neko drugi loš. Da nije bio surov i osvetoljubiv, pa i u najtežim i najneizvjesnijim životnim situacijama, najbolje znaju njegovi protivnici i neprijatelji. Moderna politička povijest teško da pamti političara i državnika koji je zajedno sa svojim narodom, zemljom i građanima, prošao teža i veća iskušenja, a da nije rastavio i suprostavio državu i politiku religiju i etici. To Aliji, kada više nije živ, priznaju oni koji ga su poznavali. Miro Lazović priznaje: „ On je bio u procjepu između vojnih i političkih prijetnji susjednih država, kao i neprincipijelnosti međunarodne politike. Kroz našu zajedničku političku aktivnost upamtio sam ga kao čovjeka kojem je na srcu uvijek bila BiH i njegov bošnjački narod koji zajedno sa Srbima i Hrvatima treba graditi zajednički život. Pamtiću ga kao velikog čovjeka kojem je osveta bila strana, jer je i u najtežim trenucima, kada je padala Srebrenica i kada se očekivao opravdan bijes i srdžba velikog broja Bošnjaka, Izetbegović stao u zaštitu Srba u Sarajevu.“. Shvatljivo je da čovjek takvog kalibra ne razdvaja religiju i etiku, jer za njega je etika samo primjenjena religija u međuljudskim odnosima, zatim, religiju i etiku, s jedne i slobodu, s druge strane, jer za njega je sloboda samo ozračje religije, etike i kulture; nego je iz ljudske pameti skoro neuhvatljiva i neobjašnjiva činjenica da Izetbegović na najvišim državnim i političkim funkcijama, kada je u pitanju biološko- fiziološki opstanak i njega i njegovog naroda, suočen sa tragedijom kozmičkih razmjera, ne razdvaja i ne suprostavlja religiju i etiku, s jedne i državu i politiku, s druge strane. Ponavljamo, rahmetli Alija, kao što nikada u životu nije razdvajao etiku od religije, tako etiku nije razdvajao od slobode. „ U istoriji etike, bez obzira na sve mijene kroz koje je ova misao prošla, sloboda je ostala konstanta svih obrta i razvoja. Odbacivanjem slobode odbacuje se etika kao ideja. Ono što je za fiziku prostor ili količina, to je za etiku sloboda. A um razumije prostor i količinu, a ne razumije slobodu. Ovdje počinje suštinski razlaz između uma i svake istinske etike.“ Čak i u završnoj riječi na Okružnom sudu u Sarajevu 1983., u čuvenom „ Sarajevskom procesu“, on je kazao: „ Svu ljubav sam poklonio vjeri, etici, slobodi i porodici- a vlast- za nju nije ostalo ništa.“ Više nego iko od drugih ljudi koje sam poznavao, on je znao, osjećao i bio uvjeren da je nemoguće govoriti o slobodi bez etike i o etici bez religije. Tu je sljedbenik Poslanikov: „ Strah me je da ljude utemeljeno, bude od bilo čega strah od mene.“ i Kantov „ Ništa u svijetu kojem pripada čovjek i koji njemu pripada, ne može se bez ograničenja nazvati dobrim ,osim dobre volje same.“. Sa takvom sviješću i uvjerenjem o etici i slobodi, iako je bio nepunih devet godina na robiji, kada je upitan u jednoj TV emisiji bi li mogao navesti imena najodgovornijih

krivaca za „ Sarajevski proces“ i svoju kaznu, odgovara: „ Nisu krivi ljudi, krive su šifre.“. Ne samo da nikada nijednog životnog progonitelja nije ni zatvorio ni kaznio, nego nijednog sa vojne, policijske, obavještajne, upravne, sudske i administrativne funkcije nije smjenio. Naprotiv, neki su kao Munja napredovali. U ovim situacijama, rahmetli Alija slijedi Poslanika. Naime, kada Poslanik oslobađa Mekku i kada ni jednom Mekkeliji nije falila ni dlaka s glave, kamoli da je čija kapija provaljena i kuća opljačkana, tada žena Ebu- Sufjana svome mužu u čudu uzvikuje: „ Pa Muhammed održa svoje obećanje!“, a on joj smireno odgovara: „ E moja ženo, Muhammed ne osvaja kuće, kule i kapije nego ljudska srca i duše!“. Prije toga, muslimani su punih 13 godina na sve moguće načine zlostavljani, mučeni i protjerivani iz Mekke. Prema izjavi i priznanju Tatja ne Ljuić Mijatović: „ Izetbegović je istinski demokrata, humanista, borac za slobodu, koga su krasile smirenost i mudrost. Nije nametao svoje mišljenje, cijenio je svoje saradnike i mnogo je duha i humora u tako teškim situacijama znao unijeti.“. Kada smo kod Istine, Pravde, ljudskih prava i zakona iz Izetbegovićevih tekstova smo čitali i bili opominjani da ljudi u parlamentima mogu donositi zakone, koji su i legalni i regularni a ne počivaju ni na Pravdi ni na Istini. Tako i zakoni, kao i Hitlerovi, legalno doneseni mogu ugrožavati osnovna ljudska prava, Istinu i Pravdu. Kad je riječ o Pravdi i Pravu, moj advokat u „ Sarajevskom procesu“, prof. dr. Rajko Danilović priznao mi je da nikada u životu nije susreo čovjeka koji bolje i dublje poznaje i razumije duh prava, od Alije Izetbegovića. Ne samo to, Alija je čitav život ostao dosljedan i vjeran Istini, Pravdi i Pravu. Da recimo nije tako, koji bi to državnik i političar kod kralja na Saudijskom dvoru, osim Alije Izetbegovića, koji traži pomoć za svoju zemlju i narod, kritizirao višezženstvo, a da se kralj ne naljuti. O ženi, kao ljudskom biću ravnopravnom a različitom od muškarca, moja generacija je saznala iz tekstova Alije Izetbegovića. „ Žena“, piše on „ nije ni jednaka ni nejednaka sa muškarcem, nego je različita i ravnopravna.“ Na sve opuške zašto žena ne može biti sudija u Islamu, on na sebi svojstven, jednostavan i utemeljen način odgovara- „ Onaj koga žena voli i njeno dijete ne mogu joj biti krivi bez obzira šta su uradili. To su stvari u neizmjenljivoj naravi žene.“. Mada i sam po srtuci pravnik, on će napisati slijedeći Poslanikov hadis- „ Od trojice sudija, dvojica će završiti u paklu jer pod Pravdom nepravdu dijele.“. Alija je znao kazivati lahko je suditi kada nastupa pravo protiv prava a kako suditi kada nastupaju pravo protiv prava i nepravo protiv neprava. Kaži bi: „ Strah me ljudi koji sve znaju i koji ništa ne znaju!“. U završnoj riječi za čitav „ Sarajevski proces“ vizionarski je otprilike kazao: „ Oni koji su organizirali ovaj proces, njihovi pogledi ne dosežu izvan atara ovoga grada. Doći će vrijeme kada će studenti prava čitati i proučavati ovu optužnicu kao egzemplar kako ne treba suditi!“. Kao političar i državnik, rahmetli Alija nikada politiku i državu nije svodio na lično, niti je religiju i etiku prigrušio državom i politikom, jer su one, svjedoči komunizam u praksi, a Kant u teoriji, bez religije i etike nemoguće: „ Istinska politika dakle, ne može da učini nijedan korak, a da se prije toga ne prikloni moralu. I mada je politika sama za sebe teška vještina, njeno sjedinjenje s moralom nije nikakva vještina. Jer, moral presijeca čvor koji politika ne može da riješi čim nije s njim u saglasnosti.“. Da rahmetli Alija nije bio istovremeno i čovjek Vjere, Etike, Slobode, Kulture, Prava, Nauke i Civilizacije, zar bi mu naum palo i zar bi ikada početkom 1995. godine prilikom primanja Fejsalove nagrade za životno, teorijsko i znanstveno djelo i Odboru za dodjelu nagrade i svim vladama, znanstevnicima, teoretičarima a i muslimanima svijeta postavio sljedeća četiri pitanja: „ Naš (muslimanski) duh se uspavao i okrenuo se ka mistici, a negdje i praznovjerju. Kako to objasniti uprkos posmatračkom duhu Kur' ana i njegovoj okrenutosti prirodi i vanjskom svijetu? Naši gradovi su prljavi. Kako je to moguće u svijetu u kojem su čistoća i čišćenje sastavni dio vjere i organski, neodvojivi dio molitve? Naš svijet je netačan, kao da nema kalendara i sata. Kako se to moglo dogoditi u svijetu čija je molitva vezana za vrijeme i gdje je sve izraženo u satima i minutama. Otkud kult ličnosti u svijetu (El- Akide- La ilahe illelah) koja svjedoči da nema božanstva osim Allaha, da je samo Bog velik i nepogrješiv, a da to ljudi bez obzira na porijeklo i društveni status nikada nisu?“ Ova četiri pitanja upućena islamskom svijetu i svim muslimanskim narodima upućena prije nepunih jedanaest godina i danas su na isti način punovažna, izazovna i aktuelna. Inače, Izetbegović se često pitao kako i zašto se muslimani okreću mistici i praznovjerju a ne nauci, obrazovanju i školovanju i zašto su i kako je moguće da su, pored Kur' ana i Hadisa, neobrazovani, kako, zašto i odakle je moguće da su

muslimanska mjesta, sela, gradovi, kuće pa i sami neki muslimani prljavi i nečisti, kako, zašto i odakle je moguće da su muslimani netačni, da kasne, da se ne drže ugovorenih rokova, da ne vode računa ni o prostoru (prljavština) ni o vremenu (netačnost i kašnjenje) a to vrijeme i prostor su jedina dva zora čovjekovog života i otkud kult ličnosti u svijetu La ilahe illelah?! Zna se da su kult ličnosti i vladavina prava, pravna država, demokratija, procedura, izbori, javni, politički i demokratski život nespojivi i nepomirljivi. Kult ličnosti, s jedne i ustavnost, zakonitost, parlamentarnost, javnost, objektivnost, proceduralnost, izbornost, natječaj, konkurs, sila argumenata s druge strane. Kultu ličnosti svojstvena je arbitrarnost, diskreciono pravo, argumenti sile, titule, pozicije i zvanja, servilnost i odanost ljudima umjesto lojalnosti ustanovama i institucijama, nejavnost, neobjektivnost, neproceduralnost, netransparentnost, nezakonitost rada i umjesto sposobnih traže se podobni. U političkoj doktrini postoji distinkcija između političara i državnika. Ko je samo političar, on samo traži način kako da ostane na vlasti a pravi i istinski državnik u prvom planu ima naumu rješavanje problema naroda i države na demokratski način političkim sredstvima. Rahmetli Alija je istovremeno bio i političar i državnik i vizionar. Da nije bio vizionar, zar bi mogao na Osnivačkoj skupštini SDA 1990. kazati: „ Srbija i Hrvatska su nacionalne, a Bosna i Hercegovina nije, i ona može biti i opstati samo kao građanska Republika.“ ili njegovih kasnijih vizionarskih rečenica u obliku političkih aksioma, parafraziram- neka idu SDS i njegovi sljedbenici u šumu (formiraju skupštinu na Palama) mi ćemo ostati u državnom parlamentu- jednog dana i oni će se u njega vratiti ili – rješenje za Bosnu i Hercegovinu je demokratska Hrvatska i slaba Srbija. Čini se da je rahmetli Alija posljednji političar i državnik među Bošnjacima koji se javno pitao, problematizirao i kritikovao i ono što je čak i sam uradio i pitao se zašto je tu i tu odluku donio i je li moralo tako i je li moglo biti drugačije. Poslije njega, kao da više nema javnih sumnji, dilema i problema. Kao državnik preuzimao je rizik i odgovornost za teške, nepopularne i rizične odluke. Kada su mnogi pošli optuživati Muhammeda Šaćirbegovića da je kriv za naziv Republika Srpska rahmetli Alija je sazvaio sve političke, javne, društvene i vjerske faktore u Bošnjaka u dom „ Ljiljana“ u Sarajevu i kratko kazao: „Da bude naziv Republika Srpska moja je odluka. Sva krivica i odgovornost je na meni. Muhammed s tim nema ništa. Zašto sam tu odluku donio i taj naziv prihvatio? Polovicom augusta 1995. god. Došao mi je Richard Holbrooke i donio sljedeće obećanje predsjednika Clintona- „ Amerika će se sada u potpunosti umiješati. NATO će bombardirati srpske položaje i prisiliti ih na mirovni sporazum. Vi morate prihvatiti naziv Rpublika Srpska i tom entitetu pripast će 49 odsto teritorije. U protivnom, nastavite pravedan rat bez naše pomoći!“ . Kao što znate mi smo tada pokušavali deblokadu Sarajeva koja se ni za metar nije pomicala a na desetine vojnika su ginule svaki dan. Prije toga, na mjesec dana i Srebrenica je pala. Ja nisam smio prihvatiti da Sarajevo još jednu zimu ostane pod blokadom i neprestanim granatiranjem bez ikakve američke podrške i pomoći. Prihvatio sam naziv i entitetsku podjelu u predloženim omjerima.“ . Na isti način rahmetli Alija je na svoja pleća i odgovornost prihvatio i Dejtonski mirovni sporazum. Između nepravednog mira i pravednog rata u kome se ostaje sam i bez ikakve pomoći, on se kao odgovoran državnik opredjelio za nepravedn mir. Čitav Dejtonski mirovni sporazum, on će objasniti u jednoj rečenici: „ U svijetu kakav je i sa ljudima kakvi jesu, nije se moglo više postići.“ .

Mnoge crtice iz Alijinog života su upečatljive i interesantne. Tako nam je pričao u zatvoru da je svojevremeno radio na Palama, jer je firma imala tu gradilište. „ Jedan Srbin je bio poslovođa kojeg ja poslije nisam susreo dvadesetak godina. Kad smo se nakon toliko godina vidjeli i sjeli, on mi je ispričao, a da ja to uopće nisam znao, kako je radi mene nastradao i fasovao. Naime, on je od UDB- e bio zadužen da mene prati, šta radim i govorim. Naravno, on je to prihvatio. S vremena na vrijeme UDBA bi ga pozvala da podnese izvještaj. U izvještajima, on je bio oskudan i siromašan, Jedan dan, službenik UDB- e pozvao je tog Srbina i pošao ga žestoko ispitivati- abdesti li se Alija svaki dan pet puta, klanja li svaki dan pet puta i on je kazao- da pa abdesti i klanja a onda ga je inspektor pošao tući- pa ti to samo jedanput u mjesecu napišeš, a on to radi svaki dan. Srbin se branio da su to radnje koje se doslovce ponavljaju a tek je onda isljednik na njega navalio sa riječima- tv oje je da bilježiš a ne da biraš i odlučuješ!“ Drugi slučaj je jednog radnika, nije mu Alija navodio naciju i religiju, koji bi na svakom zboru radnih ljudi samo šutio. Kada bi sastanak bio završen, on bi na kraju ustao i

upitao- ima li još iko išta kazati?! Kada bi potvrdili da nema, on bi svaki puta sve govornice i zaključke prokomentarisao riječima- to je sve obrnuto dijagonalno. Nikad ga niko nije upitao niti je on objasnio šta mu znači „obrnuto dijagonalno“. Zanimljiv je i susret rahmetli Alije sa četnicima u Drugom svjetskom ratu. Da ne bi bio regrutovan u domobrane NDH- vojsku, Alija je otišao kod svoje rodbine u okolini Bosanskog Šamca. Kao mladić od 18 godina išao je djevojkama naveče na pendžeranje. Na povratku sa sijela, zaustavila ga je četnička straža i upitala- ko ide. Ja sam odgovorio- ide Alija Izetbegović . Stražar je po pravilima službe kazao- Alija naprijed, ostali stoj. Tako sam mirno prošao i otišao kući na spavanje.“. Iz ove slike se vidi fundamentalna razlika između Dražinih četnika koji noću mladića Aliju puštaju kući i Miloševićevih i Karadžićevih, koji agresiju na Sarajevo otpočinju granatiranjem porodilišta „ Zehra Muidović“. Drugi detalj je susret sa Čičom Dražom Mihajlovićem. „ Jednog dana, bila je zima“- priča Alija „ išao sam prtinom. Odjedanput u galopu naišla je konjska kočija. Nakon što je kočija protrčala pored mene, kočijašu je ispala kandžija. Ja sam vidio da je izuzetno ukrašena i da je vrijedna kandžija. Zgrabio sam kandžiju, potrčao za kočijom i počeo vikati kočijaša. Najedanput, kočija je stala. Ja sam dotrčao do nje i u kočiji sa cvikama ugledao Čiču Dražu Mihajlovića. Kočijašu sam predao kandžiju, a Draža mi se obratio- Pomoz Bog maldiću. Ja sam uzvratilo- Bog vas pomogao.“ To je bio jedini susret Alije sa Dražom. Na šetnjama po zatvorskom krugu rahmetli Alija je često znao kazati- Edhem mi je skoro kao i Bakir i volim ga kao i Bakira. Samo je surovost politike mogla učiniti da na kraju života, Aliji bud e bliže Safa Oručević od Edhema Bičakčića. Po zatvorskom krugu u toku šetnje, često smo diskutirali da li bošnjačka djeca trebaju čitati Njegoša, Mažuranića, Andrića i Crnjanskog. Alija je odlučno bio za to da se ti pisci čitaju i proučavaju. Ne samo to, uz akademika Šarčevića, prof. dr. Nerkeza Smailagića, dr. Dževada Karahasana, dr. Ferida Muhića i dr. Hilmu Neimarliju, rahmetli Alija, među Bošnjacima spada u najveće poznavaoce djela: Kanta, Bergesona, Ničea, Špenglera i Getea.

Zaključak

Za grčku misao se kaže da je prošla kroz: teogonijsko, mitsko- magijsko, kozmogonijsko, herojsko, antropološko i političko doba. Čini mi se da je rahmetli Alija posljednji Bošnjak koji je istovremeno živio i herojsko i antropološko (moralno) i političko doba. Rahmetli Alija je bio istovremeno i političar i državnik i vizionar. Nažalost, čini se, daj Bože da se varam, da su njegovi nastavljači samo političari. Za njega se samo može primijetiti ono što je Hegel kazao za Perikla: „ U doba Perikla u Atini nije vladala demokracija, nego najbolji Atinjanin.“. To sam mu na šaljiv i lahak način pokušao, za života kazati i staviti do znanja na jednom sijelu kod Reisa. Pošto sam ja malo na sijelo kasnio, svi su pozvani došli i posjedali. Kod njega je jedna stolica bila prazna. On me upitao: „ Znaš li Mujki za koga je ova stolica ostavljena i rezervisana?“. Ja sam uzvratilo: „ Predsjedniče, mnoge su stvari u našem narodu i zemlji nepoznate, ali dvije su jasne i izvjesne- da ja kod tebe trebam sjediti i dok si ti živ, Bošnjaci imaju vođu i predsjednika.“. Za rahmetli Aliju može se kazati ono što je Malro primijetio za Hegela: „ Nepotrebno je i uzalud da mjerimo svoju veličinu sa Hegelovom. Penjimo se na Hegelova ramena i gledajmo dalje!“. Sa Alijinih ramena, odnosno, djela, Bošnjaci bi mogli daleko vidjeti , pod uvjetom da gledaju opće dobro, opći cilj, javno, političko, državno, narodno, građansko dobro, a ne samo lične, privatne i grupno svojinske interese, probitke i koristi. Za rahmetli Aliju nećemo kazati ono što je Aristotel tvrdio za monarha, da je izvor i mjera zakona, ali možemo sigurno ustvrditi da je bio promicatelj i garant države, općeg dobra, interesa zajednice i društva, pravde, ravnopravnosti i priznanja ljudi i naroda u njihovim različitostima a ne istovjetnostima i suprotnostima. Kao i drugi autentični ljudi, rahmetli Alija je bio strog prema sebi, a blag i širok prema drugima. U okviru kulture sjećanja, rahmetli Alija je neizbrisivo ušao u srca i na duše ljudi. U okviru umijeća pamćenja, ljudi bi ga prenijeli na ulice, trgove i aerodrome. To će teže ići. To ne ide ni po Božijoj volji ni po Alijinoj želji. Razlika između Alije i samo zemaljskih velikana je kao razlika između spomenika i turbeta, ma kako skromno podignuto bilo. Spomenik, ma koliko skup i monumentaln bio, ima samo značaj za jednu generaciju koja ga je podigla, a turbe ima isti značaj za sve generacije. Zašto? Zato što je spomenik samo ostvarenje u vremenu i

prostoru a turbe prvo uđe u srca i duše ljudi a onda se napravi u vremenu i prostoru. Od 1990. god. rahmetli Alija je, neovisno od svih Ashdaunovih odluka, u srcima i na dušama Bošnjaka. Rahmetli Alija je bio autentični mislilac, čovjek vizije i izuzetnog obrazovanja, nevjerovatno široke kulture i radoznalosti, političar, etičar, mudrac i državnik. Zato bez ikakvog pretjerivanja može se napisati i potpisati: Reis Džemaluddin Čaušević, h. Mehmed ef. Handžić i Husein ef. Đozo su tri vertikale, tri svojevrsne institucije, tri ugla u istokrakom trouglu u Islamskoj zajednici Bošnjaka na planu religije, kao što su to isto na planu kulture: dr. Safvet- beg Bašagić, prof. dr. Muhsin Rizvić, Alija Isaković i na planu politike: Ali- beg Firdus, dr. Mehmed Spaho i Alija Izetbegović. Na kraju, nešto sasvim lično. Alija Izetbegović je rijedak čovjek o kome imam potrebu da pišem drugi puta. Sa zadovoljstvom sam to učinio.